

Diyanet

İLMİ DERGİ

DİN PSİKOLOJİSİ AÇISINDAN ERGENLİK DÖNEMİNDE DİNİ YAŞAM
Mustafa Koç

KUR'AN'DA "ÜSVE-İ HASENE" KAVRAMI -Model Alma Yoluyla Öğrenme-
Abdurrahman Kasapoğlu

SÜNNETİN TEMEL İLKELERİNİ KAPSAYAN BİR HADİSİN YORUMU
Seyit Avcı

DÎVANLARDA DUA METİNLERİ
Halil İbrahim Haksever

İYİLİĞİ EMRETMEK VE KÖTÜLÜKTEN SAKINDIRMAK
(EL-EMRU Bİ'L-MA'RUF VE'N-NEHYU ANİ'L-MÜNKER)
PRENSİBİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Selim Özarslan

İNSAN HAKLARINI DOĞAL HUKUKLA TEMELLENDİREN GÖRÜŞLERE
KELÂMÎ BİR YAKLAŞIM
Recep Ardoğan

AKRABA EVLİLİĞİNİN KÜLTÜREL NEDENLERİ-2
ANKARA ÖRNEĞİ
Dursun Ayan, Rahime Beder Şen, Gülsen Ünal, Semra Yurtkuran

SÜNNETİN TEMEL İLKELERİNİ KAPSAYAN BİR HADİSİN YORUMU

Seyit AVCI *

Özet:

Müslümanın yaşantısında sünnetin önemli bir yeri vardır. Onun yaptıklarını bugünün şartları içerisinde yeni bir yorumla, yeni bir ruhla, ama aynı hedefleri, temsil ettiği aynı ilkeleri korumak kaydıyla yeniden üretmektir. Çok detaylı birikime sahip olan sünnet kültürünün ilkeler çerçevesinde hayata aktarılması gerek birey, gerekse toplum açısından büyük önem taşımaktadır. İlkeli, tutarlı, başkalarına örnek olabilecek müslümanlara her zaman ve mekanda ihtiyaç vardır. Bu ölçülere göre yetişen duyarlı insanların geçmişi iyi bir şekilde yorumlayarak geleceğe ışık tutması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Hz. Peygamber, Sünnet, Hadis

Interpretation of a Hadith Covering Basic Principles of Sunnah

Abstract:

Sunnah has an important place in way of living of Muslims. His doings should be reproduced with a new interpretation, a new spirit by protecting same aims and principles. It is very important for both individuals and society to transfer sunnah culture, which has very detailed rites, to daily life within frame of principles. Muslims, who has principles, are consistent and good role model for others always needed in every place. Sensitive people, who well-educated with these principles, should deduce the past, and enlighten the future.

Key Words:

Prophet Muhammad, Sunnah, Hadith

* Dr., Alibeyhüyüğü İ.H.L. Öğretmeni

Giriş

Çağımızda yapılan yeni bir sünnet tanımı denemesinde sünnetin, Hz. Peygamber'in kendi döneminde İslâm toplumunu, akide, tebliğ, eğitim, ahlâk, hukuk, siyaset, ekonomi gibi çeşitli alanlarda; kısacası bireysel, toplumsal ve evrensel olmak üzere hayatın her alanında, yönlendirip yönetmede, Kur'an başta olmak üzere, esas aldığı ilke ve prensipler bütünü'nün oluşturduğu bir "zihniyet" ya da "dünya görüşü" olduğu belirtilmektedir.¹ Bu tanıma göre sünnet, müslümanın din olarak alacağı, hayatına aktaracağı ve yaşayacağı bir çok ilke ve kurallar bütünü kapsamaktadır. Hz. Peygamber'in hayat tarzı, zihniyeti, ya da dünya görüşü demek olan sünnet, bütün müslümanları ilgilendirdiğinden dinde önemli bir yere sahiptir. Hz. Peygamber'in birçok ilke ve prensiplerinin genel adı olan sünnet, eskiden olduğu gibi günümüz müslümanlarının da referans alması gereken temel dinî kaynaklardır. Sünnetin yaşanması zaman zaman aynısını yapmakla, zaman zaman da ilke ve prensipler bazında onu yorumlamak suretiyle hayata aktarmakla olur. Sünnetin ilkeler bazında ele alınması, sünnetten uzaklaşma şeklinde değerlendirilmemelidir. Aksine, çağın ve zamanın durumuna göre sünneti her ortamda yaşanılır bir hayat modeline dönüştürmek için daha aktif hale getirme çabası olarak algılanmalıdır. Bu anlayışın sınırı geniştir. Bu sınırın içini sünnetin ruhuna uygun şekilde doldurmak kişilerin anlayışına bağlıdır. Ama genel mânada ilkelerle hareket eden bir müslümanın sünnetle amel ettiğinde şüphe edilmemelidir. Kimse onu sünnete aykırı davranmakla itham edemez. Bu araştırmada bir örnek olması açısından sünnetin temel ilkelerinin konu edildiği bir hadis üzerinde durulacaktır. Hadisin yorumunda ve onu destekleyen diğer rivayetlerin açıklamasında uzun nakiller yerine, konuya ışık tutan kısa iktibas ve işaretlerle yetinilecek, detaylardan daha çok ana çizgiler üzerinde vurgu yapılacaktır. İlkelerin sınırlarının belirlenmesinde öncelik Hz. Peygamber'in hadislerine, sonra onun vârisleri konumunda bulunan âlimlerin sözlerine yer verilecektir.

Söz konusu hadis meşhur ve bilinen bir hadistir. Bu hadise göre Hz. Peygamber, hicretin dokuzuncu senesi Vedâ Haccı'ndan önce Ebû Musa el-Eş'arî ve Muaz b. Cebel'i Yemen'e vâli, hâkim ve zekat memuru sıfatlarıyla gönderirken onlara şöyle buyurmuştur: "يسرا ولا تعسرا وبشرا ولا تنفرا : Kolaylaştırın, zorlaştırmayın, sevdirin, nefret ettirmeyin, anlaşın, ayrılığa düşmeyin."² Hadisin bir başka rivayetinde "وسكنوا : teskin edin"³, bir diğer tarikinde "تشاورا : istişare edin"⁴ ifadeleri de

1 Kırbasoğlu, M. Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 1999, s. 83.

2 Buhârî, İlim 11, Cihad 164, Meğâzi 60; Müslim, Cihad 6-7; Dârimî, Mukaddime 24.

3 Buhârî, Edeb 80; Müslim, Cihad 7; Ahmed, III, 131, 209.

4 Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, Beyrut 1407, V, 257.

bulunmaktadır. Dolayısıyla hadisin farklı rivayetlerindeki ilaveler de göz önüne alındığında hadiste sekiz ilkenin yer aldığı görülmektedir. Bu sekiz ilke sırasıyla şunlardır:

1. Kolaylaştırmak

Kolaylık, zorluğun zıddıdır. Yumuşak ve hoşgörülü olmak, şiddet göstermemek demektir.⁵ Kur'an ve sünnetin temel ilkelerden biri kolaylıktır. Kur'an'da Allah'ın müminlere zorluk değil kolaylık dilediği bildirilir.⁶ Müfessirler söz konusu âyetteki kolaylığı, yolculuk halinde oruç tutmama, zorluğu da sefer halinde oruç tutma olarak açıklamışlardır.⁷ Allah Teâlâ'nın bu ümmete kolaylık dileyip zorluk dilememesi, ilahi rahmetin bir göstergesidir.⁸

Hz. Peygamber'in sünnetinde de durum aynı şekildedir. Resûl-i Ekrem (s.a.), özellikle ümmetine karşı hep kolaylığı tercih etmiş, her fırsatta sahabilerine kolaylaştırıp zorlaştırmamalarını, müjdeleyip nefret ettirmemelerini emretmiştir.⁹ Bu ilkenin önemini her zaman vurgulayan Resûl-i Ekrem, kendisinin zorlaştırıcı ve şaşırtıcı değil, öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderildiğini,¹⁰ İslâm'ın kolay olduğunu, kimsenin onu zorlaştıramayacağını belirtmiştir.¹¹

İnsan, yaratılış gereği kolay olanı sever. Fıtrat denilen benlik, bunu gerektirir. Kolaylık hayatın belli bir alanını değil, bütünü kapsar. İbadet hayatında kolaylığın en güzel örnekleri, Resûl-i Ekrem'in yaşantısında görülmektedir. Resûl-i Ekrem, halkla olan ilişkilerinde bu prensibe son derece dikkat ederdi. Âlemlere rahmet olarak gönderildiğini, rahmet ve merhamet peygamberi olduğunu sözleriyle ve uygulamalarıyla gösterirdi.¹² Öyle ki bazı zamanlar cemaate uzun süreli namaz kıldırmak istediği halde, ağlayan bir çocuk sesi duyması üzerine namazı uzatmaktan vaz geçirdi.¹³ Bu durum çocuklara ve annelere karşı ne kadar merhametli davranıldığını, bir an önce birbirlerine kavuşmaları için kendilerine ne kadar kolaylık gösterildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Sünnetteki bu hassasiyet ve titizlik yalnız verilen örnekle sınırlı değildir. İmamlık yapanlara namazı kısa tutmaları, cemaat içinde yaşlı, hasta, zayıf, ihtiyaç sahibi in-

5 İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadis*, Beyrut 1965, V, 294.

6 Bakara (2), 185. Bu konudaki diğer ayetler için bk. Mâide (5), 6; A'râf (7); Hac (22), 78.

7 Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, (thk. Ahmed Abdülalîm el-Berdûnî), Kahire 1372, II, 301.

8 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Beyrut 1401, I, 218.

9 Buhârî, Meğâzi 60; Dârimî, Mukaddime 24.

10 Müslim, Talâk 29; Ahmed, III, 328, VI, 116.

11 Buhârî, İmân 29.

12 Müslim, Fedâil 126; Tirmizî, Deavât 118.

13 Müslim, Salât 192.

sanların bulunduğu da belirtilir.¹⁴ Günümüz din görevlilerine, imamlık yapanlara namaz kıldırma konusunda son derece ışık tutan bu bilgiler, sünnetin insan psikolojisine ne kadar önem verdiğini, insanlara zahmet değil, rahmet kaynağı olduğunu açıkça göstermektedir.

Karşılaşılan problemlerde müslümanlar için kolay olan tercih edilmedir.¹⁵ Toplum içinde yaşayan insanların zaman zaman çeşitli zorluklarla karşılaşmaları doğaldır. Bu zorluklar bazen basit, aşılabılır olduğu gibi, bazı zamanlar da içinden çıkılmaz çetin bir durumda olabilirler. Zaman zaman rahat ve huzurlu mekanlar olan mescid ve camilerde bile bu tür olaylara rastlanır. İnsanın hayal gücünü zorlamakla birlikte mescide giren, zemini toprak olduğu için boş bulduğu yere küçük abdestini bozan birinin halini gören Resûl-i Ekrem, adamı hırpalamak isteyen ashabına karşı, kirlenen yerin temizlenmesini söyleyerek, “*Siz ancak kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz. Zorlaştırıcı olarak gönderilmediniz*” buyurmuş ve problemi en güzel şekilde halletmeyi bilmiştir.¹⁶ Karşılaştığı işlerde günah olmadığı sürece ümmeti için hep kolay olanı tercih eden, ümmetine zorluk çıkarmak istemeyen Resûl-i Ekrem’in bu tavrı¹⁷, cahil ve bilgisiz kişilere karşı onların gönüllerini kazanma bakımından da çok etkili bir yöntemdir. Kızmak, bağırarak, camiden kovmak yerine, her türlü olumsuzluğa rağmen sabretmek, sonucu İslam’ın lehine çevirmek gerekmektedir. Nitekim benzer bir hadiste, “*Kolaylaştırın, zorlaştırmayın*” ifadesinden sonra insanın öfkelenmediği zaman susmasının ve oturmasının tavsiye edilmesi de dikkate değer bir noktadır.¹⁸ Karşıdaki insanı öfke ateşinden doğacak her türlü zor durumdan kurtarmanın, onun işini kolaylaştırmanın en iyi yolu, susmaktır. İşte bundan dolayı de hadiste susmak tavsiye edilmiştir.¹⁹

Zor durumda olanlara kolaylık gösterilmelidir. Böyle davranana Allah da dünya ve ahirette kolaylık gösterecektir.²⁰ Zor durumda olan kişi, borçlu biri olabilir. Maddi imkansızlıklar içinde sıkışan, çaresizlikten kıvranan, aldığı borcu ödeyemediği için mahcup olma korkusu çeken birine, borcunu imkan bulduğu zaman ödeyebilmesi için fırsat ve süre veren bir mümine, her gün için bir sadaka sevabı verileceği vadedilmektedir.²¹ Bununla ilgili olarak önceki ümmetler içinde yaşayan zengin bir adamın hikayesi meşhurdur. Amel defterinde hayırlı hiçbir ameli olmayan bu adamın yalnız bir iyi hali vardır. O da alışveriş yaptığı insanlara kolaylık

14 Müslim, Salât 186-187.

15 İbn Ebî Şeybe, (thk. Kemal Yusuf el-Hût), Riyad 1409, *Musannef*, V, 318.

16 Münziri, *Tergîb*, (thk. İbrahim Şemsüddin), Beyrut 1417, III, 280.

17 Buhârî, Menâkıb 27; Müslim, Fedâil 77.

18 Beyhakî, *Şuabü'l-İmân* (thk. Muhammed Saîd Besyûnî), Beyrut 1410, IV, 309.

19 İbn Ebî Şeybe, a.g.e., V, 216.

20 Müslim, Zikr 38; Ebû Dâvûd, Vitir 14; Tirmizî, Kur'an 10; İbn Mâce, Mukaddime 17.

21 Kurtubî, a.g.e., III, 374.

göstermesi, zor durumda olan borçlulara karşı hoşgörülü davranması, yerine göre alacağından vazgeçmesidir. Onun bu halini bilen Allah Teâlâ, adamın günahlarını affeder.²² Nitekim kıyamet gününün zorluklarından kurtulmak isteyenlere, borçlulara süre verilmesi, gerekirse alacaktan vazgeçilmesi tavsiye olunur.²³ Duasının kabul edilmesini, sıkıntılarının giderilmesini isteyenlere de borçlu kimseye yardım etmesi öğütlenir.²⁴ Borçluya kolaylık gösterene Allah Teâlâ'nın dünya ve ahirette kolaylık göstereceği haber verilir.²⁵

Kolaylaştırma, hayatın her aşamasında karşımıza çıkar. Aile yuvası kurmak isteyen adayların evlenebilmelerini sağlamak toplumun huzuru için şarttır. Evlenmenin daha kolay yapılabilmesi için kadına verilecek olan mehirde kolaylık gösterilmesi, aşırıya gidilmemesi tavsiye olunur.²⁶ Zira bu durum maddi imkanları zayıf olan bireylerin işlerini kolaylaştıracak, yüksek mehir yüzünden belki ayrılıklara sebep olacak adayların birleşmelerine, yuva kurmalarına imkan verecektir. Dolayısıyla günlük hayatta sünnetin böylesine bir hassasiyet göstermesi, toplumun sefalete sürüklenmesini önleyecektir. Bu şekildeki bir ideal anlayışın Hz. Peygamber'in evrensel mesajları arasında yer alması müslümanlar için saâdet kaynağı olmuştur, bundan sonra da olmaya devam edecektir.

Eğitim, öğretimde de kolaylaştırma ilkesi son derece önemlidir. İlim müesseselerinde, okullarda bu faaliyetler yürütülürken tedricîliğe, yani bilgilerin sınıflara göre aşamalı olarak verilmesi, kolaydan zora doğru gidilmesi, başlangıçta sevdirilmesi, öğrenmeyi kolaylaştırır ve başarıyı olumlu yönde etkiler.²⁷

Ağırlaştırıp zorlaştırmak yerine, hafifletip kolaylaştırmak daha güzeldir. Sünnetin ruhu ve Allah Resûlü'nün yolu budur. Bu yol, sünnetin yaşanmasında göz önüne alınması gereken bir ilke, gerçekleştirilmesi gereken bir idealdir. Çünkü ibadetlerde kalp huzuru aranır. Dinî yaşantının en güzel olanı, kolaylıkla yapılanıdır.²⁸ Kalp huzuruyla yapılan ibadetlerin devamlı olması, kesintiye uğramadan sürekli yapılması daha kolay olur. Yalnız burada şunu da önemle belirtmek gerekir ki, dinî emirleri yerine getirirken ruhsatlarla, kolay olanlarla amel edildiği gibi, zaman zaman

22 Müslim, Müsâkât 26, 27, 30,31.

23 Kurtubî, a.g.e., III, 374; İbn Kesîr, a.g.e., I, 332.

24 İbn Kesîr, a.g.e., I, 333.

25 İbn Hibbân, *Sahih*, (thk. Şuayb el-Arnaüt), Beyrut 1993, XI, 425.

26 İbnü'l-Esîr, a.g.e., IV, 295.

27 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Sahihi'l-Buhârî*, (thk. M. Fuâd Abdülbâki Beyrut ts., I, 12.

28 İbn Kesîr, a.g.e., I, 218.

azimetlerle de amel edilmelidir. Allah Teâlâ, ruhsatlarla amel edilmesini sevdiği gibi, azimetlerle de amel edilmesini sever.²⁹

2. Zorlaştırmamak

Kolaylığın tersi olan zorluk, darlık ve şiddet göstermek anlamlarına gelir. Kur'an'da zorlukla birlikte kolaylığın olduğu iki defa zikredildiğinden,³⁰ zorluğun iki kolaylığa asla galip gelemeyeceği belirtilmiştir.³¹

Bir şeyi zorlaştırmak onu bereketsiz yapar. Bereketi, artışı giderir, yok eder. "*Kendinize zorluk çıkarmayın. Sonra Allah da size zorluk çıkarır*"³² buyuran Resûl-i Ekrem, geçmiş ümmetlerden bir topluluğun kendilerine zorluk çıkardığını, Allah'ın da onlara zorlaştırdığını, onlardan geriye kalanların kilise ve manastırlarda yaşamaya mahkum olduklarını ifade etmiştir. Çünkü bu insanlar üzerlerine farz olmadığı halde, daha fazla ibadet edebilmek için ruhbanlık çıkarmışlardır.³³ Resûl-i Ekrem ashâbı içinde ruhbanlık yoluna heveslenen, geceleri uyumayıp devamlı namaz kılan bir hanımın bu durumu kendisine haber verildiğinde bu yapıları hiç doğru bulmamış, kadına gücünün yettiği amelleri yapmasını, kulların bıkmadıkça Allah'ın bıkmayacağını hatırlatmıştır.³⁴ Bir başka kadının mescidin iki direği arasına bir ip uzatarak namaz kıldığını, gevşeklik ve yorgunluk hissedip ağırlaştığı zaman ipe tutunduğunu öğrendiği zaman ipin hemen çözülmesini emretmiş, insanın kendini iyi hissettiği zaman namaz kılmasını, yorulduğunda da oturmasını söylemiştir.³⁵ Yine bazı kişilerin namaz için geceleyin yanında toplanmaya başladığını gören Resûl-i Ekrem aynı tavsiyeyi onlara da yapmış, güçlerinin yettiği ibadeti yapmalarını söylemiştir.³⁶ Ümmetine farz olur korkusuyla sevdiği bazı ibadetleri yapmak istediği halde sırf merhametinden dolayı bunları terk etmiş, bu konuda onlara zorluk çıkarmak istememiştir.³⁷ Yalın ayak Kabe'ye yürüyerek gitmeyi adayan bir kıza "*Hem yürüsün, hem binsin*" buyurmuş, onun kendisini zorlamasını doğru bulmamıştır.³⁸

29 İbn Ebî Şeybe, a.g.c., V, 318.

30 İnşirah (94), 5-6.

31 İbnü'l-Esir, a.g.c., III, 235.

32 Ebû Dâvûd, Edeb 52.

33 bk. Hadîd (57) 27.

34 Buhârî, İman 32, Teheccüd 18; Müslim, Müsâfirin 220-221.

35 Buhârî, Teheccüd 18; Müslim, Müsâfirin 219; Ebû Dâvûd, Tatavvu 18; Nesâi, Kıyâmu'l-İcyl 17; İbn Mâce, İkâme 184; Ahmed, III, 101.

36 Müslim, Müsâfirin 215.

37 Buhârî, Teheccüd 5.

38 Müslim, Nüzür 11.

Resûl-i Ekrem sahabilerinden Zübeyr b. Avvâm'a bazı tavsiyelerde bulunurken, "*Sen zorlaştırma, sana da zorlaştırılır*"³⁹ buyurmuştur. Normalde bir yaşını dolduran hayvanın kurban edilmesini emrettiği halde, böylesinin bulunamaması, bunun güç olması durumunda koyundan bir kuzu kesilivermesini tavsiye ederek ashabına kolaylık göstermiş,⁴⁰ geçmiş ümmetlerden, özellikle İsrail Oğulları'ndan yapılacak rivayetlerde zorluk çıkarılmamasını tavsiye etmiştir.⁴¹ Bundan maksat onlar içinde yaşanmış olan bir takım ilginç, ibret dolu hikayelerin müslümanlara aktarılması, bu konuda onların bilgilendirilmesidir. Müslümanların haram olmayan bir konuda soru sorarak o şeyin haram kılınmasına sebep olmasını, gereksiz yere müslümanlara zorluk ve meşakkat verilmesini doğru görmemiştir.⁴²

Resûl-i Ekrem ashabı içinde Abdullah b. Amr'ın sürekli ibadet etme teklifini aynı şekilde, güç yetiremeyeceği gerekçesiyle kabul etmemiştir.⁴³ Nitekim Abdullah, yaşı ilerleyip de söz konusu bu ibadetleri yapmakta zorlanır hale geldiğinde yaptığına doğru olmadığını anlamış, Resûl-i Ekrem'in oruçla ilgili söylediği her aydan üç gün oruç tutma fikrini kabul etmiş olmayı ailesinden, malından ve çocuğundan daha çok istemiş, kendisinin ağırlaştırdığını, dolayısıyla kendisine de ağırlaştırıldığını belirterek pişmanlık duyduğunu ifade etmiştir.⁴⁴ Ebu'd-Derda da ashabın çok ibadet edenlerindedir. Onun sürekli oruç tuttuğunu, gece namazı kılarak eşini ihmal ettiğini öğrenen Selman-ı Fârisî, Ebu'd-Derda'yı ibadette aşırı gitmemesi konusunda uyarmıştır. Selman'ın yaptığı bu uyarıları doğru bulan Resûl-i Ekrem, onun bu tavrını son derece beğenmiş ve "*Gerçekten Selman doğru söylemiştir*"⁴⁵ buyurarak kendisini takdir etmiştir.⁴⁶ Yine aralarında Ali b. Ebû Talib, Abdullah b. Amr ve Osman b. Maz'ûn'un bulunduğu üç kişiden birinin ömrünün sonuna kadar bütün gece uyumaksızın namaz kılacağını, bir diğersinin hayatı boyunca gündüzleri oruç tutacağını, oruçsuz gün geçirmeyeceğini, üçüncü kişinin de sağ olduğu sürece kadınlardan uzak kalacağını, asla evlenmeyeceğini öğrenen Resûl-i Ekrem, Allah'a yemin ederek, kendisinin Allah'tan en çok korkan ve O'na en saygılı olan kişi olduğu halde bazen oruç tuttuğunu, bazen da tutmadığını, geceleri namaz kıldığını, sonra yatıp uyuduğunu ve evlendiğini söylemiş, ardından, "*Benim sünnetimden yüz çeviren kimse benden değildir*"

39 Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl fi ehâdisü'r-resûl*, (thk. Abdurrahman Umeyre), Beyrut 1992, II, 77.

40 Müslim, Edâhî 13.

41 İbn Ebî Şeybe, a.g.e., V, 318.

42 Buhârî, İtisâm 3; Müslim, Fedâil 132.

43 Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Beyrut 1967, I, 283; Leknevi, *İkâmetü'l-hucce alâ enne'l-iksâr fi't-taabbüd leyse bi-bid'a*, (thk. Abdülfettah Ebû Ğudde), Halep 1990, s. 127.

44 Buhârî, Savm 54-59, Nikah 89; Müslim, Sıyâm 181; Nesâî, Sıyâm 76.

45 Buhârî, Savm 51, Edeb 85.

46 İbn Haccr, *Fethu'l-bârî*, IV, 211.

buyurmuştur.⁴⁷ Osman b. Maz'ûn'un fazla ibadet etmek, kendisini tamamen ibadete vermek (tebettül) ve erkeklik özelliğini gidermek konusunda Resûl-i Ekrem'den izin istediğinde Resûl-i Ekrem ona bu konuda izin vermemiştir.⁴⁸ Yukarıda isimleri geçen bu sahabiler, kolay yoldan çıkıp Allah'ın emretmediği ibadetleri kendi kendilerine adanmışlardır. Bundan dolayı Resûl-i Ekrem onları kınamış, kendi yoluna irşad etmiş, yani sahabeden bu kişilerin yaptığı gibi kendi yolunun güzel olmadığına inanarak onu kabul etmeyenin kendisinden olmadığını ifade etmiştir. Halbuki Resûl-i Ekrem fazla ibadet yapmayı, ümmetine olan şefkat ve merhametinden dolayı terk etmiş, bu konuda onlara zorluk çıkarmak istemediğinden onlara orta yolu tutmalarını tavsiye etmiştir. İbadet etmeyi sevdiği halde halk kendisini görür de amel ederler, böylece de kendilerine farz olur korkusuyla bazı amelleri yapmamıştır.⁴⁹

Bu rivayetler Kur'an ve sünnetin yaşanmasında aşırılıktan uzak durmanın, zorluk çıkarmamanın, ölçülü ve dengeli olmanın önemini vurgulamaktadır. Zira aşırı gidenler, taşkınlık yapanlar helak olurlar.⁵⁰ Sözlerinde ve davranışlarında ölçüsüz davranan, ne söylediğini, ne yaptığını bilmeyenler hem kendilerine hem de diğer insanlara zarar verirler. Ölçüye dikkat edebilmek için yapılan ibadetlerin insanın gücü dahilinde olması gerekir. Güç sınırını aşan ibadetlerin kişiyi zorlayacağı, zamanla kesintiye uğrayacağı ve yapılamaz hale geleceği açıktır. Hıristiyanların güç sınırlarını aşarak üzerlerine gerekli olmadığı halde, sırf Allah rızasını kazanmak için kendilerine bir takım sorumluluklar yükleyerek ibadette aşırı gitmeleri, sonra da bunun gereğini yerine getiremeyip terketmeleri Kur'an diliyle kendilerinin kınanmalarına sebep olmuştur.⁵¹ Dolayısıyla Kur'an ve sünnetin ruhunda yatan gerçek müslümanlara zorluk çıkarmamaktır. Bu yüzden fazla ibadet edenlerin diğer sahabileri ve arkasından gelecek müslümanları etkileyecek olan zorluğa yönelik bu tavırları doğru bulunmamıştır.

3. Sevdirmek

İslam Dini'nin insanlara anlatılmasında Allah Teâlâ'nın rahmetinin genişliğini anlatmak, ahirette vereceği sevabın büyüklüğünü müjdelemek gerekir. Korkutucu emir ve yasaklarla insanları soğutmamak, tebliğde şiddet gösterip nefret ettirmemek gerekir.⁵² Özellikle yeni müslüman

47 Buhârî, Nikah 1; Müslim, Nikah 5; Nesâî, Nikah 4; Dârimî, Nikah 3; Müsned, II, 158.

48 İbnü'l-Esir, a.g.e., III, 599.

49 Buhârî, Tehecctüd 5.

50 Müslim, İlim 7; Ebû Dâvûd, Sünnet 5; Dârimî, Mukaddime 19; Müsned, I, 386.

51 Hadîd (57), 27. bk. Ebû Dâvûd, Edeb 52.

52 Münâvî, *Feyzu'l-kadir şerhu'l-Câmii's-sağîr*, Beyrut ts., VI, 463.

olanların, ergenlik çağına yaklaşan çocukların ve günahlardan tevbe eden günahkârların İslam'a gönüllülerinin ısınması, onların ibadetlere yavaş yavaş alıştırılması için böyle bir yolun izlenmesi zaruridir. İslamiyet'in ilk zamanlarında bu usûle özellikle dikkat edilmiştir. Resûl-i Ekrem kendisinden bir şey isteyene hiçbir zaman hayır demez, mutlaka bir şeyler vermeye, böylece karşıdaki muhatabın sempatisini kazanmaya, gönlünü yumuşatmaya çalışırdı. Nitekim bir defasında kendisinden bir şey isteyen adamın birine iki dağ arası koyun vermiştir. Bunun üzerine adam kavmine döndüğünde, kavminin müslüman olmasını, çünkü Muhammed (a.s.)'ın çokça ihsanda bulunduğunu, yokluktan korkmadığını söylemiştir.⁵³ Bu gibi insanlar, müslüman olduktan sonra İslamiyet onların bakış açılarında o kadar değer kazanıyor ki dünyadan ve dünyadaki her şeyden daha makbûl bir duruma geliyordu. Bu sebeple, İslam Dini'nin tebliğinde Müellefe-i kulûp ilkesine dikkat etmek, bunun gereğini yapmak son derece önemlidir. Dün böyle olduğu gibi bugün de böyledir, yarın da böyle olacaktır. Dine girişte sevdirmek etkin rol oynadığı gibi, dine girdikten sonra da aynı şekilde etkin rol oynar. Sevgi ile başlayan işler daha çok kabul görür, etki alanı artarak genişler.⁵⁴

Müjdeleyen, sevdiren mânasına gelen "Beşîr", aynı zamanda Resûl-i Ekrem'in isimlerinden biridir.⁵⁵ Resûl-i Ekrem, isminin gereğini yapmış, değişik hadislerinde ashabını ve ümmetini sevindirmiştir. Nitekim fakirlerin zenginlerden kırk yıl önce gireceklerini müjdelemiş,⁵⁶ Kur'an'ı sevenin sevinmesi gerektiğini söylemiş,⁵⁷ karanlık gecelerde mescitlere devam edenlerin kıyamet günü tam bir nura kavuşacaklarını haber vermiştir.⁵⁸ Bazı sahabilerini cennetle girmekle,⁵⁹ ümmetini de Allah'a şirk koşmadan ölmeleri durumunda cennete girmeleriyle müjdelemiş,⁶⁰ Ye'cûc ile Me'cûc'den bin kişinin cehenneme atılırken kurtulacak bir kişinin kendi ümmetinden olacağını belirterek ashabını sevindirmiştir.⁶¹ Dinin anlatımında müjdelemek, sevindirici haberler vermek, insanları ümitlendirmek elbetteki güzeldir. Fakat bu metodu izlerken de ölçüye dikkat etmeli, her zaman ümitlendirip sevindirerek halkı tembelliğe ve gevşekliliğe de yönlendirmemek gerekir. Dinin sevindiren emirlerinin yanı sıra, zaman zaman da uyaran buyruklarını da halka duyurmak lazımdır. Tebliğde bu

53 Müslim, Fedâil 56-58.

54 İbn Hacer, a.g.e., I, 163.

55 Ebû Dâvûd, Salât 223.

56 Dârimî, Rikâk 118.

57 Dârimî, Fedâilu'l-Kur'an 1.

58 İbn Mâce, Mesâcid 14.

59 Buhârî, Fedâilu's-sahâbe 5.

60 Müslim, İman 153; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Mekke 1994, VI, 274; Heysemî, a.g.e., III, 239.

61 Buhârî, Enbiyâ 7, Rikâk 46; Müslim, İman 379.

iki ilke bir kuşun iki kanadı gibidir. Tek kanadı kullanmak yerine, her iki kanattan da duruma göre yararlanmalıdır.

4. Nefret Ettirmemek

“*Nefret ettirmeyin*” ifadesi de son derece önemlidir. Dinin tebliğinde, başkalarına anlatılmasında, aşırı şiddet ve sertlik gösterilmesi, duyarsız ve kaba davranılması gönüllerin soğumasına sebep olur. Hatta yeni dine giren insanların zamanla dinden çıkmasına bile yol açar. İş gücü sahibi, tarlalarda çalışan, çobanlık yapan, bu yüzden uzun süreli namaz kılmaya vaktleri uygun olmayan bazı insanlara uzun kıldırın Muaz b. Cebel’in bu durumunu öğrendiğinde Resûl-i Ekrem ona, fitne çıkarmama konusunda uyarılarda bulunmuştur. Hadiste geçen “*fettân*” kelimesi, dinden nefret ettirip soğutmak olarak yorumlanmıştır.⁶² İmanın namazı uzun tutması, cemaatin nefretine, namazdan soğumasına sebep olur. Aynı şey vaaz, nasihat, konferans gibi halka yönelik konuşmalar için de söz konusudur. Nitekim kaynaklar Resûl-i Ekrem’in ahabını bıktırmamak için zaman zaman vaaz ettiğini rivayet etmişlerdir.⁶³ Din anlatılıyor gerekçesiyle, insanları zamansız ve zeminsiz ortamlarda dinlemeye mecbur etmek, haddinden fazla, sık sık konuşmalarla onları bıktırmak sünnetin temel ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. Maksat çok rivayet değil, o rivayeti anlamaya yönelik dirayetin uyandırılmasıdır.

Müslümanlara karşı yapılan eğitim öğretimde, dinin öğretilmesinde elbetteki zaman zaman inzar denilen, cehennem azabından korkmayı, ondan sakınmayı gerektiren bir takım bilgilerin verilmesi gereklidir. Fakat bu bilgilerin bile yumuşak bir üslupla, uygun bir metodla anlatılması daha faydalıdır.⁶⁴ Bu konuda gösterilen katı, sert tavırlar, insanların nefretlerine yol açabilir. Sıddık b. Hasan (ö.1307/1889) İsrail Oğulları’nın yetmiş iki fırkaya, bu ümmetin de yetmişüç fırkaya ayrılacakları şeklinde nakledilen hadis üzerinde dururken,⁶⁵ hadiste yer alan biri dışında hepsinin cehennemlik olacağını bildiren bu ifadenin mühlidler tarafından sonradan hadise ilave edildiğini, bazı hadisçilerin bu görüşte olmakla doğru düşüncüklerini belirtmiş, çünkü hadisin bu şekilde anlaşılmasında İslam’a karşı insanları soğutmanın, müslüman olmak isteyenleri korkutmanın söz konusu olacağını söylemiştir. Sıddık b. Hasan sözlerinin devamında “*Müjdeleyin, nefret ettirmeyin*” hadisini zikretmiş, iddiasını güçlendirmek için de

62 Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî*, Beyrut 1392, IV, 182; Süyûtî, *Dibâc*, (thk. Ebû İshak el-Huveynî), Beyrut 1996, II, 168. Hadis için bk. Buhârî, *Ezân* 60, 63; Müslim, *Salât* 178-179; Ebû Dâvud, *Salât* 124; Nesâî, *İmâmet* 39, 41; Ahmed., III, 124, 299.

63 Buhârî, *İlim* 12; Müslim, *Münâfikîn* 83.

64 bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VIII, 61.

65 Tirmizî, *İmân* 18.

şöyle bir örnek vermiştir: Bir yerde yetmiş iki adam bir araya gelip toplansa, bir başkası oradan geçen birine onların arasına girmesini, onlardan yalnız birinin geriye kalıp diğerlerinin boyunlarının vurulacağını söylese o insanın böyle bir şeye rıza göstermesi mümkün olur mu? diye sorar.⁶⁶ İslam'ın kolay olduğunu, ondan nefret ettirilmemesi gerektiğini savunmak sadedinde yapılan bu yoruma katılmamak mümkün değildir. Nitekim Resûl-i Ekrem Muaz'ı b. Cebel'i Yemen'e gönderirken onu uğurlamak için yola kadar çıkmış, kendisini kalpleri yumuşak olan bir kavme gönderdiğini söyleyerek, kibar ve nazik olan Yemen halkını ürkütmemesini özellikle tenbih etmiştir.⁶⁷

İnsanları azarlamak, kusurlarını yüzlerine vurmak ve sert davranmak yerine, güzel ahlakın gereği olarak yumuşak, nazik ve kibar davranmak, insanları birbirlerine yaklaştırır, gönülleri kaynaştırır. Huysuz, katı kalpli, merhametsiz kişilerden insanlar kaçır, darmadağın olurlar. Bu ise müslüman adına, İslam adına büyük bir kayıptır.

5. Anlaşmak

Hadiste geçen "*anlaşın*" ifadesi, uyuşun, birlikte hareket edin, ayrılığa, ihtilafa düşmeyin, itaat edin demektir. Kur'an ve sünnette Allah'a ve Resûlüne itaat üzerinde önemle durulur. Bu itaat sayesinde müminlerin peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraber olacağı haber verilir.⁶⁸ Allah'ı sevmenin işareti onun Resûlü'ne itaat etme ona tâbi olma gösterilir.⁶⁹ Bu itaat silsile halinde devam eder ve Hz. Peygamber'den sonra onun sünnetine uyan raşid halifelerin yollarına uyma şeklinde tezahür eder.⁷⁰ İtaat yolunun ve dine uymanın benimsenmesi tavsiye edilir.⁷¹

Resûl-i Ekrem'in ordu komutanlarına verdiği bu emir, savaş gibi en zor ortamlarda birbirleriyle koordineli, ortak iş yapan komutanlarının veya başka kişilerin nasıl davranacakları konusunda temel bir ilkeyi hatırlatmaktadır. Nitekim Zâtü's-selâsil ordusu için muhacirlerin başına Ebû Ubeyde'yi, diğerlerinin başına da Amr b. el-As'ı komutan olarak tayin eden Resûl-i Ekrem, onlara aynı emri tekrar ederek aralarında anlaşmalarını, uyum içinde hareket etmelerini emretmiştir.⁷²

66 Siddık b. Hasan, *Yekizatü üli'l-i'tibâr*, (thk. Ahmed Hicazî es-Sekâ), Kahire 1987, s. 207.

67 İbn Haccr, a.g.c., VIII, 61.

68 Nisâ (4), 69.

69 Âl-i İmrân, (3), 31; Ayrıca bk. Haşr (59), 7.

70 Ebû Dâvûd, Sünnet 5; Tirmizî, İlim 16; İbn Mâce, Mukaddime 6.

71 Ebû Nuaym, a.g.c., I, 253.

72 Hcysemî, a.g.c., VI, 206.

Toplum düzeninin sağlanmasında bir itaat ve uyum zincirinin oluşturulması şarttır. Kişinin babasına, âmirine, ve yetkili makamlara itaat etmesi de bir yükümlülüktür.⁷³

6. Ayrılığa Düşmemek

Müslümanlar arasında yaşanacak ciddi ihtilaflar, tartışmalara, kavgalara sebep olur. Bu gibi durumlar da gönüllerin incinmesine, insanların birbirlerine karşı kinleşmesine, düşman olmalarına sebep olur. Kardeşliği, sevgiyi ortadan kaldıran böyle yol hiçbir zaman tasvip edilmemiştir. Çünkü ihtilaf toplumun gücünü parçalar, onu zayıflatarak etkisiz hale getirir. Kur'an ve sünnette bu ilkenin üzerinde önemle durulmuş, ihtilafa, ayrılığa düşülmemesi konusunda ciddi uyarılar yapılmıştır.⁷⁴

Hz. Peygamber birlik halinde, bir bütün olarak hareket edilmesi noktasında ashabını sıkı bir eğitim altına almıştır. Mescitte günde beş defa kıldırıldığı vakit namazlarında saf düzeninin tutulmasıyla ilgili olarak cemaatin düzgün saf tutmasını, karışık bir vaziyette durarak kalplerinin de karmakarışık olmaması konusunda onlara uyarılarda bulunmuştur. Bu uyarılarını devam ettiren Resûl-i Ekrem (s.a.) aynı şekilde imama uyulmasını, ona muhalefet edilmemesini ısrarla emretmiş,⁷⁵ namaz içindeki fiillerde imamın asla önüne geçilmemesini söylemiştir.⁷⁶ Birlikte hareket etmeyen, kendi halinde buyruk olanlara karşı çok ağır sayılabilecek bir ifade ile, başını imamdan önce kaldıran kişinin başının merkeb sûretine çevrileceğini belirtmiştir.⁷⁷ İki temel kaynak varken ehl-i kitabın yoluna uymaktan,⁷⁸ peygamberleri konusunda ihtilaf etmelerinden dolayı geçmiş ümmetlerin helâk olduklarını belirterek onlara kendi yoluna tâbi olmalarını emretmiştir.⁷⁹ Zaman zaman muhacirlerle ensar arasında yaşanan sürtüşmeleri gidermeye, "*Bu cahiliyet davası ne oluyor?*" buyurarak aralarını bulmaya, tarafları yatıştırmaya çalışmıştır.⁸⁰ Bu rivayetlerin yanı sıra müminler arasında dedikodu ve koğuculuk yapmak suretiyle onları birbirine düşürenler, toplumun huzurunu bozan insanlar Allah'ın en kötü kulları olarak tanıtılmıştır.⁸¹ Savaş veya barış her ne durumda olursa olsun

73 Buhârî, a.g.c., s. 82.

74 Al-i İmrân (3), 103, 105; Şûrâ (42), 13; Ahmed, IV, 227.

75 Buhârî, Ezân 74; Müslim, Salât 86.

76 Müslim, Salât 112.

77 Müslim, Salât 114-116.

78 Buhârî, Tevhid 51.

79 Buhârî, İtisâm 2; Müslim, Hac 412.

80 Müslim Birr 62-64.

81 Ahmed, IV, 227.

anne ile çocuğunu birbirinden ayıran kişiler kıyamet gününde sevdiklerinden ayrılmakla uyarılmıştır.⁸²

7. Teskin Etmek

Teskin etmek, sakinleştirmek, rahatlatmak, huzura kavuşturmak, üzerine sekinet inmek anlamlarına gelir. Buhârî (ö. 256/870), “Bâbu’t-teskîn: Sakinleştirme” bölümünde üzerinde durduğumuz hadise yer vermiştir.⁸³ Buhârî’nin açtığı bu başlık altında ele alınan hadisler önemlidir ve teskin konusunda hangi hadislerle amel edileceği noktasında ipuçları vermektedir. Huysuz bir deve üstünde yolculuk yapan eşi Hz. Aişe’nin deveye vurduğunu gören Resûl-i Ekrem ona yumuşak davranmasını, yumuşaklığın her şeyi süsleyip güzelleştireceğini, yumuşaklığın ve nezaketin olmadığı şeylerin de değerlerinin düşeceğini hatırlatmıştır.⁸⁴ Resûl-i Ekrem, kendisine karşı kaba konuşanlara karşı öfkelenmez, Allah Teâlâ’nın her işte yumuşak davranılmasını sevdiğini söylemiştir.⁸⁵ Yumuşak ve nazik davranan insanlara Allah Teâlâ’nın daha merhametli, daha lütfkâr davranacağı bu hadisten anlaşılmaktadır. Yumuşak ve kibar olan aileler içinde saygı, sevgi daha fazla olurken, sert ve kaba ailelerde ise kin ve nefret daha çok olur. Sevgi ortamında yetişen çocukların gelecekte topluma faydalı, saygın bireyler olacağına hiç tereddüt edilmemelidir. Nitekim Resûl-i Ekrem, Yemenliler Medine’ye geldiğinde onların ince gönüllü, yumuşak kalpli olduklarını belirterek onları övmüş, imanın Yemenli, hikmetin de Yemenli olduğunu bildirmiş, öğünme ve kibirlenmenin deve sahiplerinde, sükunet ve ağırbaşlılığın ise koyun sahiplerinde bulunduğunu söyleyerek yumuşak huyluluğun güzelliğine, bereketine dikkat çekmiştir.⁸⁶ Bu özellikleri sebebiyle onlar Hz. Peygamber’in özel iltifatlarına mahzar olmuşlar, duasını almışlardır. Demek ki iyilik kolay şeylerdir. Güler yüzlü ve yumuşak sözlü olmaktır. Resûl-i Ekrem, Eşec b. Abdülkays’a kendisinde Allah’ın sevdiği özelliklerden yumuşak huyluluk bulunduğunu söyleyerek ona olan sevgisini göstermiştir.

Teskin etme ilkesi sünnette önemli bir yer tutar. Hz. Peygamber’in ashabından bazılarını bir iş için gönderdiği zaman onlara bu talimatla hareket etmelerini emrettiği kaynakların verdiği bilgiler arasındadır.⁸⁷ Rivayetler sahihse inleyen hurma kütüğünü bile Resûl-i Ekrem minberden inerek sakinleştirmiş, hurma kütüğü sonunda susmuştur.⁸⁸ Bir diğer hadisin-

82 Tirmizî, Büyü 52.

83 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, (thk. M. Fuad Abdülbaki), Beyrut 1989, s. 167.

84 Buhârî, a.g.c., s. 167.

85 Buhârî, a.g.c., s. 164.

86 Buhârî, Menâkıb I; Müslim, İman 82, 84, 88-90.

87 Ahmed, IV, 339; Ebû Avâne, Müsned (I), Beyrut 1998, IV, 215.

88 İbn Ebî Şeybc, a.g.c., III, 293; Kastallâni, *Mevâhib*, II, 375.

de Resûl-i Ekrem, her işin bir canlı ve coşkulu zamanı olduğunu, her canlılığın da bir sükûnet döneminin bulunduğunu, kendi sünnetinde sükûnet bulanın hidayete ereceğini, sünnetinden başka bir şeyde sükûnet bulanın ise helâk olacağını haber vermiştir.⁸⁹ Müslümanın üzerine sekinetin inebilmesi, onun rahatlayıp, iç huzuruna kavuşması için Allah'ın kitabının okunması da tavsiye edilmiştir.⁹⁰

Bütün bu rivayetlerden anlaşıldığına göre yumuşak davranmak, kibar ve nazik olmak güzeldir. Müslüman ahlakına yakışır bir tarzdır. Bunun bereketi, olumlu sonuçları kişinin kendi yaşayışında ve toplumla olan ilişkilerinde çok net olarak görülür. Hayatın genel akışı içinde yumuşak davranmak esas olmakla birlikte, bazı özel hallerde biraz daha farklı, yerine göre ilişkilerin düzeyini ve dozajını iyi ayarlamak şartıyla sert davranmak da gerekir. Zira her iki huy da insan için gereklidir ve yerine göre kullanılır.

8. İstişarede Bulunmak

İstişare, görüş alıverişinde bulunmak, akıl ve fikir danışmak, bir meseleyi önceden başkalarıyla müzakere etmek, diyaloga girmek demektir. Kur'an bu konuda müminlerin işlerinin istişareye dayandığını belirterek⁹¹, müminlere istişare etmeyi tavsiye etmiştir.⁹²

İstişare, bir işe başlamadan, karar vermeden önce yapılır. Resûl-i Ekrem (s.a.s.), peygamber olmasına rağmen kendi kanaatıyla yetinmez, her konuda ashabına fikirlerini sorar, onlarla istişare ederdi. Savaşlarda olduğu gibi barış hallerinde de buna dikkat ederdi. Ashab-ı kiram ve ümmetin diğer fertleri de ilim sahibi, güvenilir kimselerle mübah olan, serbest konularda en kolayı tercih edebilmek için istişare ederlerdi. Hz. Ömer, Kur'an'a karşı çok dikkatli ve saygılı olduğundan genç olsun, yaşlı olsun ashabın Kur'an'ı iyi bilenleriyle sürekli istişare ederdi. Yalnız Kitab ve sünnetin çok açık beyanlarının bulunduğu yerde istişareye gerek kalmaz. Bu gibi yerlerde nas ile amel edilir.⁹³

İstişare eden kişiler, doğruyu, güzeli daha çabuk bulurlar.⁹⁴ Kendi görüşüyle yetinen her zaman mutlu olamaz. Ama başkalarıyla görüşen, bundan pişmanlık duymaz.

89 Münziri, *Terğib*, I, 51.

90 Müslim, *Zikir* 38.

91 Şûrâ (42), 38.

92 Âl-i İmrân (3), 159.

93 Buhârî, *İtisâm* 28; Ebû Nuaym, a.g.e., I, 42, 173; Kurtubî, a.g.e., IV, 251.

94 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, s. 100.

İstişarenin insan psikolojisiyle çok yakın ilişkisi vardır. Zira başkalarının fikirlerini sormak, onlara değer vermek demektir. Bu da karşı tarafın sevgisinin artmasına, başkalarıyla gönüllerin kaynaşmasına sebep olur. Başkalarının görüşlerine tenezzül edilmemesi onları hiçe saymak anlamına gelir. Bunun sonucunda da uyumsuzluk, çekememezlik ortaya çıkar. Halbuki akıllı insan hem kendi aklını, hem de başkalarının aklını birleştirmeyi, onlardan en iyi şekilde istifade etmeyi bilmelidir. Dolayısıyla İslam düşüncesinde tahakküm, yani despotluk, istibdat ve zorbalık yoktur. İnsan yalnız kendi arzu ve isteklerini değil, toplumun genel çıkarları açısından hakkı araştırmakla ve o konuda akli ve nakli delillerden amel edilmiş olanları araştırmakla sorumludur. İstişareden maksat budur.

Bütün bu bilgilerden anlaşıldığına göre müslümanların işleri zorbalıkla değil, aralarında danışmakla, görüşlerine başvurma ile olmalı, kendi işlerine sahip olmayı bilmelidirler. Başkalarının elinde esir değil, toplanıp söz birliği etmesini bilmelidirler. Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1361/1942) bu noktada önemli bir tespit yaparak İslam tarihinde ve fıkıh usûlünde bunu daha da genişletirsek dinî ilimlerin metodolojisinde maalesef bu istişarenin, diğer bir adıyla şûrâ ilkesinin sahabe devrinden sonra Kur'an'la uyumlu bir biçimde geliştirilemediğinden yakınıdır.⁹⁵ Tarihten günümüze kadar yazılan eserler, ortaya atılan fikirler genelde bireysel aklın ürünüdür. Bu çalışmalar yerine göre güzeldir. Ama danışma ilkesi çerçevesinde kolektif, birleşik bir aklın ürünü olarak atacakları adımların daha başarıyla, daha uzun ömürlü olacağına şüphe yoktur.

Sonuç

Hadis az sözle çok mâna ifade eden, derli toplu kelimeler anlamına gelen "cevâmiu'l-kelîm" hadislerdendir.⁹⁶ Hadisin bu şekilde değerlendirilmesine sebep olan özelliği dünya ve ahiret hayatına ait bütün hayırları, güzellikleri kapsamış olmasıdır. Dünya amel ve çalışma yeri, ahiret de ceza ve karşılık yeri olduğundan Hz. Peygamber bu hadisinde dünyada insanlara kolaylık gösterilip zorluk çıkarılmamasını, ahiret işlerinde de hayırlı vaadler, sevindirici müjdelere verilip nefret ettirilmemesini, müslümanların kendi aralarında anlaşıp kaynaşmalarını, ayrılığa ve ihtilafa düşmemelerini, sükûnet ve ağırbaşlılıkla hareket edip, rastgale, kafalarına göre hareket etmemelerini emretmiştir. Müslümanın yaşantısında çok önemli yeri olan sünnetin bu ilkelerinin pratiğe dökülmesi gerek birey, gerekse toplum açısından büyük değer taşımaktadır. Dinin bütün emir ve yasaklarıyla amel etmek belki her zaman mümkün olmayabilir. Ama pren-

95 Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, (Sadeleştiriciler: İsmail Karaçam ve dğr.), İstanbul ts., VII, 30.

96 Buhârî, Tabîr 11; Müslim, Mesâcid 5-8; Tirmizî, Siyer 5; Ahmed, II, 172, 212.

sip ve ilkelerin benliğe yerleşerek kökleşmesi, güzel ahlakın tezahürü için çok iyi bir fırsattır. Müminler üzerine düşen Hz. Peygamber'in yaptıklarını yerine göre aynısını, yerine göre benzerini yapmaya çalışmaktır. Onun yaptıklarını bugünün şartları içerisinde yeni bir yorumla, yeni bir ruhla, ama aynı hedefleri, temsil ettiği aynı ilkeleri korumak kaydıyla yeniden üretmektir. Sayılan ilkeler başta olmak üzere, sünnetin diğer ilkeleriyle de her müslüman gücüne göre amel etmeli, bu ilkeleri toplumdaki topluma, çağdan çağa aktarmalıdır. Allah'ın rızasını ilkelerden uzak, ruhsuz amellerde aramak yerine, ilkeli ve samimi olan az amellerde aramak belki daha doğru olur.